

BİNGÖL AİLESİNDE SOSYAL DEĞİŞME*

Mahmut BUYANKARA**

Özet

Bu çalışmada aile kurumu, Bingöl özelinde incelenmeye çalışılacak ve aile kurumunun zamanla geçirdiği değişimler, fonksiyonları, sosyal yapı açısından etkileri incelenecektir. Teknoloji ve modernleşmenin etkisiyle dünyada ve ülkemizde yaşanan hızlı değişimler eğitim, ekonomi ve siyaset gibi kurumların yanı sıra aileyi de etkisi altına alarak sosyal değişmeye yol açmaktadır. Toplumun en küçük yapı taşı olan aile, bireyin sosyalleştiği temel ihtiyaçlarını karşıladığı ve yaşama becerisini geliştirdiği ilk yerdir. Bu açıdan toplumdaki değişimle uyum içerisinde evrilmesi önem arz etmekte, biryandan çekirdek aileye dönüşürken bir yandan da bazı fonksiyonlarını yitirmesi normal görülmektedir. Çocukların bağımlılık sürelerinin uzaması, evlenme yaşının artması, düğünlerin yapısının değişmesi, büyüklere gösterilen saygının azalması, ataerkil yapıda çözülme ve mimarideki farklılaşmalar bu değişimin birer yansımasıdır. Ancak tüm farklılaşmalara rağmen toplumun temel yapı taşlarından biri olan aile, sosyo-kültürel açıdan kilit bir konuma sahiptir ve insan neslinin devamlılığını sağlayan önemli bir kurum olarak varlığını sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aile, evlilik, ataerkil yapı, sosyal değişme, çekirdek aile, düğün

Abstract**SOCIAL CHANGE IN BINGOL FAMILY**

In this research, the family institute, its changes throughout the time, its functions and social structure is studied specifically in Bingöl. By the effect of technology and modernization, fast-paced changes influence and change the family as well as education, economics and politics. The family as the smallest structure of society is the first place where the individual socializes, obtains his basic needs and develops his living skills. In this sense, it is important that it evolves in harmony with the change in society and it is considered to be normal that it has lost some of its functions while turning into a nucleus family. The prolonged time of children's dependency, the rise of average marriage age, the changed structure of weddings, the decrease in the respect towards the elderly, disintegration at the patriarchal structure and the differences in the architecture are all reflections of this change. However; family as one of the most fundamental building blocks in society is of key importance and an important institute to ensure the continuation of human race.

Key Words: Family, marriage, patriarchal structure, social change, nucleus family, wedding

* Bu çalışma "Zorunlu Ortaöğretimin Kız Çocuklarının Eğitime Katılımı Açısından İncelenmesi: Bingöl Örneği" isimli Yüksek Lisans Tez çalışmamızın (2015) *Bingöl'de Sosyal Yapı* bölümünden türetilmiştir.

** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, mb2kara@hotmail.com

Giriş

Sosyal yapı kavramı üzerinde tam bir tanım birliği olmamakla beraber, yapı incelemelerinde değişik kıstasların kullanılabilceği açıktır (Akyüz, 1992: 158). Sosyologların çoğu toplumsal olay ve kurumları sosyal yapı kavramıyla açıklamaya çalışmışlardır. Bu açıdan, toplumsal yapıya ilişkin çalışmalar, bir halkı anlamamızı sağlayan önemli veriler sunarlar. Aile kurumu toplumun önemli öğelerinden biri olup Bingöl'de aile üzerine yapılan bu çalışma, toplumsal yapının anlaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Tarihin en eski kurumlarından biri olarak aile, bireyin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşıladığı ilk yerdir. Ferdin sosyalleşmesi, psikolojik ihtiyaçlarının giderilmesi, kendine güven duygusu kazanması aile vasıtasıyla sağlanır (Murdock, 1965: 1). Aile, anne-baba çocuklar ve yakın akrabalarından oluşan aynı evde yaşayıp aynı kültürü paylaşan, kendine özgü gelenekleri bulunan sosyal bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile yalnızca insana özgü bir kurum olmayıp yeme-içme, beslenme, cinsellik, üreme ve çocuk yetiştirme gibi işlevleri, birçok hayvan türü için de geçerlidir. Bireyin sosyalleşme sürecine ilk başladığı yer olan aile; evlenme, hükmetme biçimleri, akrabalık ilişkileri, üyeleri arasındaki görev paylaşımları gibi hususlar açısından, kültürden kültüre ve toplumdaki topluma farklılık gösterebilmektedir (Aydın, 2000: 36).

Aile tiplerine baktığımızda, yapılan sınıflamalarda çeşitli ölçütlerin kullanılmakta olduğunu görmekteyiz (Tolan, 2005: 217). Aile içindeki yetkinin kullanımına göre, baba egemenliğine dayalı *babaerkil*, anne egemenliğine dayalı *anaerkil* ve anne ile babanın eşit yetki paylaşımında bulunduğu *eşitlikçi aile* tipleri vardır. Evlenen eş sayısına göre, tek eşle evlilikler ve çok eşle evliliklerin olduğu görülmektedir. Akrabalık ilişkilerine göre aileye baktığımızda baba soyluluk (patrilineer), ana soyluluk (matrilineer) ve ortak ana-baba soyu (bilineer) akrabalığı vardır. Evlenen çiftin ikamet ettiği eve göre, erkeğin ailesiyle birlikte oturma biçimi (patrilokal) ve kadının ailesiyle oturma biçimi (matrilokal) söz konusudur. Yerleşim yerine göre ise köy ailesi, kent ailesi, kasaba ve gecekondu ailesi gibi ayrımlar yapmak mümkündür.

Yukarıda sıraladığımız aile tiplerinden farklı olarak çekirdek ve geniş aile diye bir ayırım daha yapmak mümkündür. Anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan aileye çekirdek aile, anne-baba, çocuklar, dede, nene, amca ve hala gibi diğer akrabaların da bir arada olduğu aileye ise geniş aile diyebiliriz. M. Aydın (2000: 46-47) çekirdek ailenin yanında, küçük aile gibi bir ayırım daha getirmektedir. Küçük aile, gerektiğinde büyükanne ve büyükbabayı da içerecek şekilde anne, baba ve çocukları kapsar. Ona göre *çekirdek aile* sanayi toplumunda yeniden üretilmiş bir küçük aile şeklidir ve küçük aile sanıldığı aksine sadece sanayi devriminden sonra oluşmuş çağdaş toplumlara

özgü bir aile modeli olmayıp, eski tarım toplumlarında bile vardır. Tarihsel süreç içerisinde aile, tarımın yoğunlaştığı yerlerde büyümüş ve ticaretin yoğunlaştığı yerlerde küçülmüştür.

İçinde bulunduğumuz coğrafyada aile, değer verilen ve kutsal kabul edilen kurumlardan biri olarak görülmektedir. Geçmişten günümüze ailenin fonksiyonu kısmen değişmiş geleneksel anlayışın yerini modern değerler almaya başlamıştır. Yaşanan değişim ve dönüşüme rağmen Bingöl'de ailenin, halen bireyler açısından bağlayıcılığı yüksek olan, mensuplarını bir arada tutan ve toplum ile kültürün devamını sağlayan önemli bir kurum olduğu söylenebilir. Görece dindar olan geleneksel toplum yapısı içerisinde, ailenin korunması ve sürekliliğinin sağlanması için toplumun üzerine düşeni yapmaya çalıştığı görülmektedir. Bingöl'de ailenin görünümü türüne göre farklı özellikler arz etmektedir.

Toplumun yapısında meydana gelen değişmelerle toplumun en küçük birimi olan ailedeki değişmeler birbirine paralel gitmektedir. Bu bağlamda geleneksel toplumdaki otoriter yapı, biz duygusu, toplumsal ilişkileri düzenleyen normlar aynı şekilde geleneksel ailede de mevcuttur. Modern teknolojik toplumda biz yerine ben duygusu hâkimdir, demokratik ve eşitlikçi bir toplum yapısı vardır, değerler sistemi akla ve mantığa dayalıdır. Günümüz çekirdek ailesine baktığımızda toplumla benzer özellikler taşıdığını görebilmekteyiz (Bayer, 2013: 105).

Yerleşim Yerine Göre Aile

Yerleşim yerine göre Bingöl'de köy ve kent ailesi şeklinde ikili bir ayırım yapmak mümkündür. Şehirleşmenin yeni olması ve küçük şehir yapısı nedeniyle gecekondü ailesi ayırımı yapmanın güç olduğu düşünülerek bu sınıflamada oturma yeri esas alınmış ve gecekondü ailesi kent ailesi içinde ele alınmıştır. Ayrıca kasaba ailesi de köy ailesine benzerliğinin daha fazla olması nedeniyle köy ailesi içinde değerlendirilmiştir.

Köy ailesine baktığımızda tarlada, bahçede birlikte iş yapma zorunluluğunun etkisiyle, dayanışmanın daha yüksek olduğu görülmektedir. Birincil ilişkilerin hâkim olduğu köy yerleşimindeki homojen yapı aile bağlarının daha güçlü olmasını sağlamıştır. Genellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşan köy ailesi hem üretici hem de tüketici konumundadır (Sayın, 1990: 13). Bingöl'de köy ailesinin görece üretim fonksiyonları azalmakla birlikte geçmişte büyük oranda kendi kendine yeten bir yapıda olduğu söylenebilir. Çoğunlukla kendi ürettiklerini tüketmekle beraber ihtiyaç hissedilen ürünler dışarıdan tamamlanmaktadır. Daha çok erkekler tarafından kararların alındığı köy ailesinde

kadın ev içinde ve tarlada çalışmakta mutfak harcamalarını kontrol etmekte, çocuk bakımını üstlenmektedir. Erkek ise evin geçimini sağlamak için ev dışı işlerde çalışmakta, aileyi temsil etmekte ve çocuklara karşı otorite rolünü icra etmektedir. Fakat günümüzde yaşanan değişimden köy ailesi de nasibini almış ve geçmişe oranla daha eşitlikçi bir yapı kazanmıştır (Taylan, 2003: 21,120). Evlenen çocukların ayrı eve çıkması, anne-babanın yalnızlaşması ve yaşlandıklarında çocuklarının evine yerleşmeleri gibi hususlar baba otoritesinin zayıflamasına ve muhtaçlık durumunun oluşmasına neden olmaktadır. Günümüzde kısmen değişmekle beraber köy ailesinin halen geniş aile modeli sergilemekte olduğunu söyleyebiliriz.

Kent ailesi; yüksek nüfus, uzmanlık, yaşanan göçler ve üretim biçiminin etkisiyle köy ailesi gibi homojen bir yapıda olmayıp esnaf, memur, bürokrat ve hizmet sektöründe çalışanlar gibi farklı ekonomik ilişkilere sahiptir. Tarımsal üretimden kopmuş olan Kent ailesi, çoğunlukla anne-baba ve evlenmemiş çocuklardan meydana gelmiştir. Kendi kendine yetme yerine dışa açılma ve toplumdaki istifade etme anlayışı yaygınlaşmıştır. Köy ailesine göre işlevleri azalan kent ailesinden geriye, sadece neslin devamını sağlama, psikolojik doyum ve bireyi sosyalleştirme gibi fonksiyonlar kalmıştır (Taylan, 2003: 23). Kent ailesinde köy ailesine göre etkisi azalmakla beraber babanın otoritesi vardır. Normalde kent ailesinde akrabalık ilişkileri zayıf olmasına rağmen Bingöl kent ailesinin akrabalık ilişkilerinin, köy ailesine göre azalmakla birlikte, halen güçlü olduğu ve aile bireylerinin birbiri üzerindeki sosyal denetiminin fazla olduğu (sosyal baskı) söylenebilir. Şehirde popüler kültür ve uzmanlaşmanın etkisiyle bireysel davranışlar ön plandadır. Özellikle eğitim düzeyi yüksek ailelerde köy ailesine göre nispeten daha eşitlikçi bir yapının olduğu gözlenmektedir.

Şehirleşmenin hızlı olması, televizyon, internet ve diğer kitle iletişim araçlarının aile içerisine daha çok nüfuz etmesi, beğeni ve tüketim alışkanlıklarında da değişimler meydana getirmiştir. Ev içerisinde daha az üreten bir kent ailesi ortaya çıkmış bunun sonucu olarak bazı gıda ürünleri ve yiyecekler (tatlı, pasta, yemek gibi) gıda üreticilerinden temin edilmeye başlamıştır. Böylece aileler, daha bağımlı ve daha çok tüketen bir yapı oluşturmuş, önemli bir oranda üreticinin etkisi altına girmiştir (Bayer, 2013: 111).

Gecekondu ailesini kent ailesinden ayıran en önemli özelliklerden birisi akrabalar arasındaki ilişkilerin daha güçlü olması (Kongar, 1999: 591) iken, Bingöl'deki ailelerin genelinde akrabalık ilişkilerinin yoğun olması gecekondu ve kent ailesi arasındaki ayrımı güçleştirmektedir. Ayrıca hanede yaşayan kişi sayısı, evlenme yaşı ve eğitim düzeyi gibi kriterlerin de bir birine yakın olduğu görülmektedir. Şehirde yaşayan ailelerin büyük çoğunluğu (il dışından gelenler hariç) köyle ilişkilerini ve bağlılığını devam ettirmekte, bazıları

tarımsal faaliyetlere katılmaktadır. Bu açıdan Bingöl'de iki aile tipi arasında bir ayırım ortaya koymak güç görünmektedir.

Aile ve Evlilik

Bingöl'deki evlilik sürecinde resmi nikâhın yanında dini nikâhın önemli bir yeri vardır. İlde, halkın %89 gibi yüksek bir oranı Şafii mezhebine mensup olup (Korkutata, 2016: 92) bu mezhebe göre nikâh akdinde kızın babasının rızasının olması gerektiğinden hareketle, kızın babasından izin alarak ve imam tarafından şahitler huzurunda nikâh kıyılmaktadır. İsteme töreni aile büyükleri tarafından kararlaştırılan günde yapılır, kıza mehir (İslam hukukunda erkeğın evlenirken kadına verdiğı mal) olarak ne verileceğı belirlenir. Yakın geçmişe kadar, düğün töreninde kız evinde kına, erkek evinde düğün yapılır düğünler bazen bir hafta ya da daha uzun sürebilirdi. Düğünde kadın ve erkekler ayrı odalarda yöresel oyunlar oynar bir arada oynamaları hoş karşılanmaz, gelin düğün akşamının bir sonraki günü kalabalık bir düğün alayıyla, baba evine getirilirdi. Modernleşme sürecinin etkisiyle günümüzde bu anlayış yerini büyük oranda gösterişli mekânlarda düzenlenen eğlence- lere bırakmıştır. Düğünlerin süresi kısalımış, mekân kiralanarak çoğunlukla kadın erkek karma bir ortamda düğünler yapılmakta, akşam düğün bitimin- de gelin-damat kendileri için hazırlanan eve gitmektedir.

Düğünlerde yaşanan değışimden hediyeler de nasibini almıştır. Geçmişe davetliler hediye olarak evin ihtiyacını karşılayabilecek herhangi bir kap ka- cak veya yiyecek gibi şeyler de getirirken günümüzde bu anlayış yerini para veya altın gibi hediyelere bırakmıştır. Ayrıca çoğü düğünde, yapılan takı tö- renleri kültüre ve dini değerlere uygun olmayan bir şekilde sesli anonslarla icra edilmekte bu durumda bazen davetliler zor durumda kalabilmektedir.

TÜİK verilerine göre 2013 yılında Bingöl'de toplam 2206 evlilik yapılmış- tır. Elimizde veri olmamakla beraber, gözlemlerimize göre son yıllarda evle- nenlerin büyük bir kısmı, baba evinde kalmayıp ayrı ev açmakta, bu durum çekirdek aile oranını hızla artırmaktadır. Bingöl'de 2013 yılı verilerine göre toplam tahmini aile sayısı 59.000'dir¹. Boşanan çift sayısına baktığımızda 2013 yılında 135 boşanma olayı gerçekleşmiştir (TÜİK, 2014a: 83-86). Veri- len boşanma rakamı, resmi nikâhlı olanları kapsamakta ve mahkeme yoluyla boşananları göstermektedir. Dini nikâhlı olup da boşananlar bu istatistiğe yansımamakla beraber ildeki boşanma oranı ülke ortalamasının altındadır. Boşanma oranının düşük olmasında; geleneklere bağlılık, yüksek tanışıklık düzeyi, muhafazakârlık vb. hususların etkili olduğı kanaatindeyiz.

1 Aile sayısı, ilin toplam nüfusunun ortalama hane halkı büyüklüğüne bölünmesiyle elde edil- miştir. 2013 yılında ilin toplam nüfusu: 265.514 olup ortalama hane halkı büyüklüğü 4,5 kişidir.

Diğer bir husus *Parçalanmış Aileler* olup bu kavram ile boşanmış çiftler, eşlerden birinin öldüğü veya ayrı yaşadığı aileler ve ebeveynlerin olmadığı aileler kastedilmektedir. Boşanma oranlarına baktığımızda Türkiye ortalamasında boşanma oranları 2015 yılında %1,69 iken Bingöl'de %0,46 (TÜİK, 2016) ile daha düşük bir düzeydedir. Fakat yurt dışında ya da başka illerde çalışmaya giden ve uzun süreli olarak oralarda yaşayan erkeklerin varlığı parçalanmış aile tanımlaması içerisinde dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Ölmüş eşleri de hesaba kattığımızda parçalanmış aile sayısının dikkate değer bir oranda olduğu görülecektir. Bu aileler toplumsal yaşamda çeşitli sorunlar yaşayabilmekte ve zaman zaman işlevlerini yerine getirememektedir.

Eşlerin evlilik akdiyle birbirlerine verdikleri sadakat yeminine bağlılık açısından baktığımızda, Bingöl'de namus mefhumunda "erkektir yapar" anlayışının kısmen var olduğunu görmekteyiz. Dini açıdan aldatma olgusunda erkek ile kadın arasında herhangi bir ayırım olmadığı ve her iki tarafça zina suçu işlenmiş olduğu halde, geleneksel açıdan erkeğin eşini aldatmasının daha hafif karşılandığı, bu durumun tölare edildiği gözlenmektedir.

Eş sayısına göre baktığımızda, Bingöl'de *tek eşli evlilik* egemen bir durumdadır. *Çok eşlilik* geçmişte biraz daha yaygın olmakla beraber günümüzde oldukça azalmış, son yıllarda geleneksel değerlerde yaşanan çözülme çok eşliliği düşük bir düzeye indirmiştir. Çekirdek aile yapısı, sağlık imkânlarının artması, kadınların bilinçli hale gelmesi, çocukların evde alınan kararlara daha fazla katılımı gibi hususlar çok eşliliği azaltan unsurlar olarak görülebilir. Geçmişte bir çiftin çocuğu olmuyor ise doktora gitmek yerine, bu durum genellikle kadından kaynaklanan bir sağlık sorununa bağlanır ve erkek yeniden evlenirdi. Ayrıca ekonomik gücü yerinde olanlar ve toplumun önde gelen kişilerinde de iki - üç eşli (karılı) evliliklere rastlanmaktaydı.

Evlilik türlerine baktığımızda; görücü usulüyle, kendi seçimiyle ve kaçarak evlenme şeklindeki evlilikler, Bingöl'de yaygın olarak görülen türlerdir. Kendi rızası ile görücü usulü evlenenler %46,8 ile en yüksek orandadır. Bunu kendi seçimiyle evlenenler %37,7 ile takip etmektedir. Görücü usulü ve ailesinin kararıyla evlenenler %10,8'dir. Ancak sanıldığının aksine kaçarak evlenme Bingöl'ün de içinde bulunduğu Ortadoğu Anadolu bölgesinde ülke ortalamasına göre daha düşük bir düzeyde olup % 2,4 oranındadır. Bu oran Güneydoğu Anadolu bölgesi hariç (%1,6) diğer bölgelerden daha düşüktür (TAYA, 2014: 128).

Kaçarak evlenme olayı, genellikle kişilerin kendi seçimiyle evliliklerin gerçekleşmemesi, kadının ya da erkeğin ailesinin rızasının olmaması vb. durumlarda meydana gelmektedir. Kaçarak evlenmenin toplumda hoş karşılanmaması, bazen evlilikler gerçekleşse bile ailelerin kabullenememesi, uzun

sürelî küskünlüklerin oluşması, mehir - takı vb. maddî getirilerden mahrum kalma gibi etkenler bölgede kaçarak evlenme türünün düşük olmasını etkilemektedir. Ayrıca, karşılıklı rızaya dayalı evliliklerin oran olarak yüksek olması kaçarak evlenmeye gerek duyulmamasını sağlamaktadır.

Aileyle ilgili başka bir husus da evlenme yaşıyla ilgilidir. 2010 yılında yapılan *Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması’na* göre 4599 kişiye kaç yaşında evlendiği sorulmuş ve ortalama 22,06 yaşında evlendikleri ortaya çıkmıştır (ASAGEM, 2010: 51-52). Ayrıca Serim Timur’un yaptığı “Türkiye’de Aile Yapısı” isimli araştırmaya göre yetmişli yılların başında kadınlarda evlenme yaşı 17 iken erkeklerde 22 dir. 2011 yılında ise kadınlarda evlenme yaşı 24,7’ye erkeklerde 28,6’ya yükselmiştir (Bayer, 2013: 122). Bu veriler ışığında Bingöl’de de evlenme yaşının yükseldiğini söyleyebiliriz. Bağımlılık süresinin uzaması, uzun eğitim süresi, aşırı bireyselleşme nedeniyle karar verememe ve iş bulmanın zorlaşması gibi nedenlerle evlenme yaşı da giderek yükselmiştir.

Ailede, çocukların anneye ilişkileri daha rahattır ve dertlerini sorunlarını anneleriyle daha rahat paylaşabilmektedirler. Evlilik gibi hususlar da anneye konuşulur ve anne üzerinden babaya aktarılır. Evlenme çağına gelmiş kardeşlerin büyük kardeşin evlenmesini beklemeleri ve büyükten küçüğe doğru sırayı takip etmeleri adettendir. Ancak, günümüzde bu âdetin çoğunlukla terk edildiği görülmektedir.

Geleneksel anlayışta gelin, gittiği evin kurallarına göre hareket eder ve baba evinde öğrenmiş olduğu kuralları unutmaması istenir, bu istek hem kayın valide hem de gelinin annesi tarafından tavsiye edilir. Geniş ailede bir eve yeni gelin geldiğinde büyük gelin evden ayrılır. Gelinler arasında büyük gelinin söz hakkı diğerlerinden fazladır ve büyük ağabeyin eşi olduğu için saygı görür. Geniş köy ailesinde, kadın tarlada bağda bahçede çalışmakta ve evin geçimine katkıda bulunmaktadır. Fakat kadının çalışmasının parasal bir karşılığı olmadığı için genelde aileye bir katkı olarak değerlendirilmez. Son zamanlarda kısmen değişmekle beraber şehirde kadın, çoğunlukla tüketici durumundadır ve ev hanımlığı rolü üstlenmektedir.

Otorite ve Aile İçi İlişkiler

Bingöl’de aileler otorite işlevine göre babaerkil bir nitelik taşımaktadır. Baba evin reisi konumundadır ve son sözü genellikle o söyler yaşlandığında ise büyük oğlu otoriteyi üstlenerek fonksiyonlarını sürdürür (Karasu, 2004: 19). Kent ailesinin yanında, son yıllarda özellikle kadınların da ücretli bir işte çalıştığı ailelerde eşitlikçi (egaliter) aile anlayışı gelişmeye başlamıştır. Ekonomik özgürlük, eğitim ve mevcut yönelimlerin etkisiyle, kadınların aile içerisindeki ağırlığı artmaya ve alınan kararlara etkin bir şekilde katılmaya başladıkları söylenebilir.

Evlenen çiftin ikamet ettiği eve göre aileye baktığımızda, Bingöl'de erkeğin ailesiyle birlikte oturma (patrilokal) anlayışının, yakın geçmişe kadar hâkim bir yapı oluşturduğu görülmektedir. İç güveyi olarak nitelendirdiğimiz kadının ailesiyle oturma biçimine ise (matrilokal) pek rastlanmamakta ve bu durum hoş karşılanmamaktadır. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi çekirdek aile gerçeği, geniş aileyi büyük oranda azalttığı için doğal olarak *patrilokal* anlayış da yerini ne anne ne de baba evi olarak sayılan *tarafsız bir ev* anlayışına bırakmıştır. Bu durum çiftlerin yeni oluşturdukları evde daha eşitlikçi davranmalarına, evi beraber dizmelerine (geçmişte ev eşyası alma yükü büyük oranda erkeğe aittir), babaerkil yapının çözülmesine ve kadınların güçlü bir rol üstlenmelerine etki etmektedir.

Akrabalık ilişkilerine göre aileye baktığımızda *baba soyluluğa* önem veren aile anlayışı hâkimdir. İnsanlar kendilerini babaları ve baba tarafından sülaleleriyle tanırlar. Ailede anlaşmazlıklar ve kan davaları büyük ölçüde baba tarafını ilgilendirir, anne tarafı bunlara pek karışmaz. Ailede amcaya, dayıdan daha fazla saygı gösterilir bunda soyun baba tarafından devam etmesi ve *ailenin baba tarafına ait olduğu* anlayışı etkilidir. Eskiden erkek çocuklarına kız çocuklarından daha çok değer verilirken bu anlayış günümüzde yavaş yavaş yıkılmaya başlamıştır. Bundan 15-20 yıl öncesine kadar, bir aile babasına kaç çocuğun var diye sorulduğunda genellikle kız çocuklarını saymazdı (Karasu, 2004: 20). Bu düşüncenin oluşumunda toprağa bağımlı yaşamının, erkek gücüne ihtiyaç duyanın ve kızın evlenerek baba ocağından ayrılmasının etkili olduğu kanaatindeyiz.

Mirasın bölünmemesi, bilindik ve tanıdık bir aileden olma, yaşlandığında ana-babaya bakma gibi düşüncelerden dolayı, akraba evliliklerinin yaygın olduğu görülmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın 2014 yılında yaptığı *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler- Öneriler* çalışmasının verilerine göre Bingöl'ün de içinde bulunduğu Ortadoğu Anadolu Bölgesinde² akraba evliliklerinin oranı %35.5'tir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi %43.6 ile akraba evliliklerinde birinci sırada yer alırken Türkiye ortalaması ise % 21.3'tür (TAYA, 2014: 132-133).

Ortadoğu Anadolu Bölgesindeki yüksek oranlı akraba evlilikleri, baba soyluluğu destekler niteliktedir. Amca çocuğuyla evlenme oranı (%23.6) dayı çocuğu ile evlenme oranının (%11.0) iki katından daha yüksektir (TAYA, 2014: 136). Ancak, eğitim düzeyi arttıkça akraba evliliklerinin oranının düştüğü görülmektedir. Bir okul bitirmemiş (eğitimsiz) olanlar, yükseköğretim mezunlarına göre daha çok akraba evliliği yapmaktadır. Bu durum bahsi geçen araştırmanın da tespitleri arasında yer almaktadır.

2 TRB-Ortadoğu Anadolu Bölgesi illeri: Bingöl, Malatya, Elazığ, Tunceli, Muş, Van, Bitlis ve Hakkâri illeridir.

Başlık parası alma anlayışı geçmişte daha yoğun iken bu gelenek yıldan yıla hızla terk edilmektedir. Başlık parası alma konusunda Bingöl'le ilgili salt bir veriye rastlanmamakta birlikte, Ortadoğu Anadolu Bölgesinde 2006 yılında % 45.4 oranında başlık parası alınmakta iken 2011 yılında 5 puanlık bir azalma ile %39.6'ya gerilemiştir³. Veriler bu geleneğin hızlı bir şekilde terk edilmeye başladığını göstermektedir. Kentsel alanda başlık parası alma oranı köye göre daha düşük düzeydedir (TAYA, 2014: 139). Günümüzde toplumun büyük bir kesiminin başlık parası almayı hoş karşılamadığı hatta ayıpladığı görülmektedir.

Aile ve Eğitim

Burada aileyle ilgili değinilmesi gereken diğer bir husus da eğitimidir. Ailenin, dünyadaki değişen şartlara uyum sağlaması ve gelişmesi açısından eğitim önemli bir yere sahiptir. Özellikle çocukların yetişmesinde önemli rolü olan ve erkeklere göre zamanının daha uzun bir kısmını çocuklarla geçiren kadınların eğitimi bir hayli önem kazanmaktadır. Bingöl'de 2013 yılı eğitim istatistiklerine baktığımızda okuryazar olmayan 20.775 kişiden 4.113'ü erkek, 16.662'si kadındır. Okuma-yazma bilmeyen kadın oranı erkeklerin 4 katıdır. Oransal olarak 6 yaş üstü okuryazar nüfusa baktığımızda, kadınlar içerisinde okuma-yazma bilen oranı %85,49 ve erkekler içerisinde okuma-yazma bilen oranı %96.57'dir (TÜİK, 2014b). Kadın okuryazarlık oranının daha düşük olmasında, geleneksel anlayışlar, okulun uzak oluşu nedeniyle kız çocukları için güvenli görülmeysi, maddi imkânsızlıklar nedeniyle erkek çocuklarına öncelik verilmesi ve erken evlilikler gibi birçok neden etkilidir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki okuryazar olmayanların büyük bir çoğunluğu 50 yaş ve üzeri kişilerden oluşmaktadır. Buda genç neslin okuryazar oranının yüksek olduğunu gösteren sevindirici bir gelişmedir.

Başka bir husus da uzun eğitim süresi, çekirdek aile yapısı, modern kültür ve kazanç biçimine bağlı olarak çocukluk süresinin uzamasıdır⁴. Geniş köy ailelerinin çoğunda çocuk 5-6 yaşından itibaren bir işgücü olarak görülüp hayvan gütmeye, tarlada getir götür işlerinde vb. yapabileceği işlerde

- 3 Bingöl'de başlık parası alma davranışının, Güney Doğu Anadolu Bölgesi kültürüne daha yakın olan Hakkâri, Van ve Muş illerine göre daha düşük bir düzeyde olduğunu tahmin etmekteyiz.
- 4 Ortaçağ toplumlarında modern anlamda bir çocukluk kavramının bulunmadığını iddia eden ve Orta Çağın aile ve çocukluk tarihi üzerine çalışan Fransız Philippe Aries, çocuğun ana-babanın sürekli gözetimine ihtiyaç duymadığı andan itibaren tahmini olarak 5-7 yaşlarında bağımlılıktan kurtulmaya başladığını belirtmektedir (James, 2001: 28-29). Klasik batı ailesinde çocukların evde, tarlada, fabrikada, çiftlikte uzun ve zorlu koşullarda çalıştırılmaları buna bir örnek olarak gösterilebilir. Fakat tüm çocukların aynı yaşlarda bağımlılıktan kurtulmaya başladıklarını söylemek güçtür. Aileler arasında farklılıklar olabileceği gibi toplumdan topluma da farklılıkların olabileceği açıktır. Ayrıca Tan (1989: 87-88) bu durumun gelir düzeyi düşük aileler için geçerli olduğunu belirtmektedir. Bir genelleme yapmak mümkün olmakla birlikte ortaçağda ailelerdeki çocukluk döneminin günümüz toplumuna göre daha kısa sürdüğü söylenebilir.

çalıştırılmaya başlanırdı. Sorumluluk yüklenir ve hayatı kendi deneyimleriyle öğrenmesi sağlanır, bazıları 15-16'lı yaşlarda evlenirdi. Günümüz şehir ortamında çocukların çekirdek aile yapısı içerisinde yapacakları bir işin olmaması, ebeveynlerinin her ikisinin ya da babanın çalışması ve zorunlu uzun eğitim süresi gibi nedenlerle çocuk liseden sonra bile iş sahibi oluncaya kadar aileye bağımlı yaşayabilmektedir.

Diğer Hususlar

Toplumsal yapıdaki değişimler ailelerin sahip olduğu çocuk sayısına etki etmektedir. Çekirdek ailede çocuk yetiştirme sorumluluğunun tamamıyla ana-babanın üzerinde olması ve bağımlılık süresinin uzaması bunlardan bazılarıdır. "Geleneksel toplumlarda bir kazanç olarak görülen çocuk, üretime ve dolayısıyla ailenin emek gücüne olan katkısı ve artı ekonomik değeri ile değerlendirilirken çocuk sayısının fazla olması istenir ve beklenir. Günümüz toplumlarında çocuktan beklentilerin azalmasıyla çocuğun aile için ekonomik değerinin, dahası gelecek için düşünülen güvence olma halinin azaldığı görülmektedir. Ayrıca çocuğun eğitim ve yetiştirme masraflarının artması, bakım ve yükümlülüklerinin modern ebeveynler için zorlayıcılıklara dönüşmesi gibi bazı etkenler, çocuk sayısının azalmasına sebep olmuştur. Çünkü çocuğun ailenin emek gücüne katkı yapması söz konusu değildir; aksine yetiştirilmesi sürecinde eğitim masrafları, kişisel bakımı için gerekli olan maddi beklenti ile ailenin ekonomik olarak zorlanmasına sebep olmaktadır. Kağıtçıbaşı'nın "bağımlılık ilişkisi" olarak ifade ettiği aile kültürünün iki temel belirleyicisinden biri olarak çocuğun aile için nesnel değeri hızla yitirilmiştir" (ASAGEM, 2010: 29-30).

Hanede yaşayan kişi sayısına göre baktığımızda Bingöl'de geniş ve çekirdek aile ayrımları göze çarpmaktadır. Ülke ortalamalarına göre 1980'lere kadar geniş ve çekirdek aile dağılımları hemen hemen yarı yarıya iken 1980'lerden sonra, köylerin elektriğe kavuşması, televizyon ve diğer kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, rahat ulaşım imkânları ve köyden şehre yaşanan göç, sosyal değişimi hızlandırmış geniş aile oranı düşerek çekirdek aile oranı artmıştır. Ayrıca, güvenlik endişesi nedeniyle köyden kente göçün hızlanması geleneksel değerlerdeki çözülmeyi artırmış ve köylerdeki geniş aileler parçalanarak, çoğunlukla şehirde çekirdek aileye dönüşmüştür. Bingöl'de hane halkı büyüklüğü 1975 yılına kadar sürekli bir artış göstermiş ve ortalama 8 kişi ile en yüksek noktaya ulaşmıştır. Hane halkı 2000 yılında 6,5 kişiye düşmüş (DİE, 2002: 25), 2009 yılında 5,3 kişi, 2011 yılında 5 ve 2012 yılında 4,8 kişi olmuştur. Hane halkı büyüklüğü 2013 yılında ise 4,5 kişi (TÜİK, 2014a: 60) olup bu veriler 1975 yılından buyana hanede yaşayan kişi sayısında sürekli bir azalma meydana geldiğini ve geniş aileden çekirdek aileye hızlı bir geçişin olduğunu göstermektedir.

Bingöl'de Aile içerisinde veya toplumda yaşanan sorunlar öncelikle akrabalar veya sorunun tarafları arasında zmlenmeye çalışılmakta, sorun halledilemezse kurumlara intikal ettirilmektedir. Evliliklerde meydana gelen problemler öncelikle kadın ve erkek tarafından katılımcılarla oluşan bir aile meclisinde ele alınarak zmlenmeye çalışılmaktadır. Çoğunlukla, problem büyümeden aile büyükleri araya girerek sorunu zme kavuşturmaktadır.

Ailelerin barındıkları evlerin mimari yapısına baktığımızda, günümüzden 30-40 yıl öncesine kadar, yörede evler doğada hazır halde bulunan taş ve toprak malzemeden yapılır evlerin misafir ağırlayabilecek büyüklükte ve geniş aile yapısına uygun olmasına dikkat edilirdi. Girişte genişçe bir eyvan ve eyvanın her iki yanından yanlara doğru açılan kapılardan odalara ve mutfağa girilirdi. Eyvan aynı zamanda salon niyetine kullanılır, ortasına soba kurulumu misafir odasının dışındaki diğer odalar buradan ısıtılırdı. Misafir odasına da ayrıca soba kurulumu, misafire sayėı ve hürmet gösterilir, her Őeyin en güzeli (yiyecekler, tabaklar, kaşıklar ve yataklar gibi) onun için ayrılırdı. Misafir ağırlama geleneği günümüzde de devam etse de misafirin eskisi kadar sayėı ve hürmet gördüğünü ifade etmek güçtür. Bingöl'de mimari yapı ekonomik ve sosyal gelişmelerin yanında, 1971 ve 2003 yıllarında yaşanan depremlerin etkisiyle hızla değişerek, eski taş ve toprak yapılar hemen tamamen yıkılmış, yapı malzemesi olarak taş ve toprak kullanımı terk edilmiş, yerini çoğunlukla betonarme apartman yapıları almıştır.

Sonuç

Bingöl genel anlamda, geleneksel değerlerin hâkim olduğu sanayileşmenin olmadığı, işsiz sayısının yüksek olduğu bir Şehir görünümündedir. Ağalık, beylik ve toprak ağalığı tarzı yapılar en az 50-60 yıl öncesinde kalmıştır. Aşiret reisi, aşiret içi kurallar, birbirine bağlılık vb. aşiretlere has sosyal yapılar ve katı bir aşiretçilik anlayışı yoktur. Günümüz modern toplumlarında görülen bireyselleşme ve menfaate dayalı ilişkiler yüksek bir orandadır. Bingöl, il dışından g almadığı için genel olarak kimin nereden geldiği bilinir ve tanışıklık düzeyi yüksektir. Bunun getirdiği bir kontrol mekanizması ve denge durumu, topluma hâkimdir. Üretim anlayışının yeterince gelişmemesi, kahvehanelerin yaygın olması ve erkeklerin kahvehanelerde uzun zaman geçirmeleri, birbirinden etkilenmelerine neden olmakta, ilin gelişmesini ve farklılaşmayı olumsuz yönde etkilemektedir. Yüksek tanışıklık düzeyi zaman zaman kamu kurumlarının ve toplumsal yaşamın işleyişini de olumsuz etkilemekte, özellikle cezai müeyyideler ve yaptırımlar çoğunlukla uygulan(a)maktadır. Bu durum toplumun en kk yapı taşı olan aileye de yansımakta ve aile bireyelerine yeterince değer verilmemesi, ailede az zaman geçirilmesi gibi bazı olumsuzlukları beraberinde getirmektedir.

Bingöl ailesinin, birtakım fonksiyonlarını aynen devam ettirmekle birlikte bazı fonksiyonlarda çözümler yaşadığı görülmektedir. Yaşanan değişimde, ekonomik bağımsızlık, gelir düzeyinin artması, medyanın etkisi, iletişim ve etkileşimin artması, dünyanın küçülmesi ve şehirleşme gibi birçok unsurun etkili olduğu söylenebilir. Aile kurumundaki çözülmeyi; baba otoritesinin zayıflaması, büyüklerin sözünün geçmişe oranla daha az dinlenir oluşu, aile içerisinde sevgi ve saygıda azalma, akrabalık bağlarında çözüme vb. birçok gösterge üzerinden gözlemlemek mümkündür.

Yaşlıların aile içerisindeki etkinliği azalmakla beraber halen evde onlara bakılıyor olması, saygının bir ifadesi olarak görülebilir. Bunu Bingöl'de huzur evi olmamasına bakarak da anlamak mümkündür. Ayrıca son yıllarda, sosyal devlet ilkesi gereği, devletin evde bakım desteği gibi uygulamaları da yaşlılara sahip çıkılmasını ve yakınları tarafından bakılmasını teşvik edici olmuştur.

Çekirdek aileye doğru hızlı geçiş beraberinde çeşitli sorunları da getirmektedir. Yeni yuva kuran genç çiftler tecrübesizliğin de etkisiyle birbirleriyle problemler yaşamamanın yanı sıra çocuk büyütürken ve kültür aktarımı gibi değişik unsurlarda sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu açıdan gelişmiş ülkelerdeki aile eğitim kurumları gibi yapılar ülkemizde henüz yeterince kurumsallaşmamış olduğundan genç çiftlere ilgili eğitimler verilememektedir. Söz konusu ailelerde yetişen çocukların bazıları kendi ayakları üzerine durmakta zorlanmakta ve hayatı normal şartlarda yaşamaya alışmamaktadır. Bu tespit 2009 yılında Bingöl üzerine yapılan bir araştırmada da ön plana çıkmış ve öneri olarak sonuç bölümünde yer almıştır;

Çocukların gelişim özelliklerinin anne babalar tarafından bilinmesi doğru yaklaşımların sergilenebilmesi açısından önemlidir. Başta eğitim olmak üzere ailenin nelere ihtiyaç duyduğunun tespit edilmesi, uygun planlamalar yapılarak bu ihtiyaçların giderilmesi, aile içi ilişkiler ve çocuk yetiştirme konularında bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Bu amaçla ilgili kamu ve sivil kuruluşlar ile yerel yönetimler tarafından gerekli çalışmaların yapılması ve desteklerin sağlanması gerekmektedir (Öztürk, 2009: 161-162).

Evlenen çiftlerin oluşturduğu çekirdek aile; dede, nene, amca ve hala gibi büyüklerin taşıdığı geleneksel değerlerin ve yaşam biçiminin temsiline ve aktarımına yönelik ortamın olmadığı ya da çok az olduğu bir yapı sunar. Bu durum, geleneksel değerlerin ve kültürün tüm yönleriyle aktarımında sorunlar oluştururken aile yapısındaki değişimin hızlı olmasına ve yönünün belirsiz olmasına etki etmektedir. Kültürün bireyde yerleşmesi ve temsiliyeti açısından önemli bir etken olan yaş faktörü göz önünde bulundurulması gereken bir husus olup yaşlıların olmadığı veya sözünün az dinlendiği bir ailede kültürün yeni nesillere aktarımının da yetersiz olacağı açıktır.

Aileler açısından önem arz eden bir başka husus televizyon izleme ve telefonla meşgul olma sürelerinin çok uzun olmasıdır. Bunlara sürekli maruz kalma, sosyokültürel yapıda hızlı değişme, dikkat dağımlığı, tembelleşme, obezite, bağımlılık vb. birçok soruna neden olmakta yanlış tüketim alışkanlıkları edinmeye yol açmaktadır. Özellikle bu araçlara uzun süre maruz kalan çocuklarda doğruyu yanlıştan ayıramama, gördüğünü aynen uygulama gibi sonuçlar oluşmaktadır. Bilinçli televizyon izleme ve bilinçli telefon kullanımına yönelik faaliyetlerin, bilgilendirmelerin yetersiz olduğu ve bunların artırılması gerektiği görülmektedir.

Geleneksel değerlerde yaşanan çözülmeyle birlikte ailenin, eskiye nazaran eğitici fonksiyonunu büyük oranda yitirmeye başladığı gözlenmektedir. Bireyi eğitme fonksiyonu başta televizyon olmak üzere diğer iletişim araçlarına, okula ve akran gruplarına kaymaya başlamıştır. Bununla beraber çocuklarının eğitimi üzerinde etkin olan ailelerin de var olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Akyüz, H. (1992). Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma, MEB Yayınları, İstanbul.
- ASAGEM. (2010). Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması, Ed. Mustafa Turgut, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Yayın No:145, Ankara.
- Aydın, M. (2000). Kurumlar Sosyolojisi, Vadi Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Bayer, A. (2013). Değişen Toplumsal Yapıda Aile, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:4, 8, 101-129.
- Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE). (2002) 2000 Genel Nüfus Sayımı – Bingöl, Yayın No: 2637, Ankara.
- James, A. 2001. 'Yeni' Çocukluk Sosyolojisinde Sorunlar, Yaklaşımlar ve Pratikler, Çev. Emine Gül Kapçı, 3. *Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi*, Ankara, 16-18 Ekim 2000, 27-36.
- Karasu, D. (2004). Bingöl'de Sosyal ve Kültürel Yaşam, Baskı: Sistem Mücellit, İstanbul.
- Kongar, E. (1999). 21. Yüzyılda Türkiye (2000'li yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Korkutata, Z. (2016). Bingöl'de Dini Hayat, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, Anka-mat Matbaası.
- Murdock, G. P. (1965). Social Structure, The Macmillan Company, Tenth Printing, USA.
- Öztürk, B. (2009). Bingöl İli Örnekleminde Çekirdek ve Geniş Aile Yapılarında Anne-Çocuk İlişkilerinin İncelenmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniv., Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sayın, Ö. (1990). Aile Sosyolojisi, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.
- Tan, M. (1989). Çağlar Boyunca Çocukluk, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt:22, 1, 71-88.
- TAYA, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler-Öneriler, Araştırma ve Sosyal Politika Serisi, No: 07, İstanbul, 2014.
- Taylan, H. H. (2003). Köy Ailesinde Aile İçi İlişkiler. *Yüksek Lisans Tezi*. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tolan, B. (2005). Sosyoloji, Gazi Kitabevi, Ankara.
- TÜİK. (2014a). Türkiye İstatistik Yılıhı 2013, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Yayın No: 4175, Ankara, 2014.
- TÜİK. (2014b). Yaygın Eğitim İstatistikleri 2012/'13, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Yayın No: 4354, Ankara, 2014.
- TÜİK. (2016). İstatistiksel Tablolar ve Dinamik Sorgulama (Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri- Boşanma), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068, 03 Eylül 2016.